

RUKOPIS M 169 U SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI U SPLITU
(BENEDICTI DE ACOLTIS ARETINI *DE BELLO CONTRA
BARBAROS A CHRISTIANIS GESTO...*)

Branko Jozić

UDK: 091.14:94(4:5-15)"14"

Izvorni znanstveni rad

Branko Jozić

Marulianum

Split

marulianum.split@gmail.com

U radu se predstavlja rukopisni kodeks M 169 iz Sveučilišne knjižnice u Splitu. Posrijedi je jedan od razmjerno malobrojnih sačuvanih prijepisa povijesti Prvoga križarskog rata koju je napisao firentinski humanist Benedetto Accolti, a koja je doživjela šest tiskanih izdanja na latinskom jeziku i šest u prijevodima.

Najprije se daje kodikološki opis rukopisa (stanje sačuvanosti, formalni elementi, anomalije i posebnosti), zatim se predstavlja autor i sadržaj djela. Nakon toga, na temelju sličnosti i razlika s druga dva prijepisa istog djela, dolazi se do pretpostavke da je nastao u Firenci u drugoj polovici 15. stoljeća.

Ključne riječi: Rukopisni kodeks, Sveučilišna knjižnica u Splitu, Benedetto Accolti, križarski rat

1. Uvod

U Sveučilišnoj knjižnici u Splitu pod signaturom M 169 čuva se akefalni rukopis na latinskom jeziku, dosad poznat samo po kataloškom opisu: *Benedicti de Acoltis Aretini De bello contra barbaros a Christianis gesto, pro Christi sepulchro & Iudæa recuperandis, libri IIII*. Posrijedi je, dakle povijest Prvoga križarskog rata iz pera firentinskog humanista Benedetta Accoltija Starijeg (1415-1464); o autoru i njegovu djelu opširnije će se govoriti u nastavku.

Splitski je rukopis jedan od razmjerno malobrojnih sačuvanih prijepisa Accoltijeve povijesti. Talijanska »Edizione nazionale dei testi della Storiografia umanistica« bilježi samo šest prijepisa: Vatikan, BAV, Barb. Lat. 2379; Firenca, BML, Plut. 54. 6 i BNC, II, IV, 12 (samo ulomci); Genova, ASC, 172; New York, PML, M. 475 i Windsor, ECL, 190.¹ Tom popisu valja pribrojiti još jedan u Parizu (Bibliothèque de l' Arsenal, Ms-670²), jedan s ulomcima u Bernu (Bibliotheca Bongarsiana³) i dakako ovaj koji se čuva u Splitu.⁴ U fond Sveučilišne knjižnice kodeks je prispio iz splitskoga Gabinetto di lettura koncem Drugoga svjetskog rata, a o prethodnoj njegovoj sudbini nema nikakvih podataka.⁵

Ovdje će se splitski rukopis obraditi kodikološki (tj. iznijet će se formalni elementi, ukazati na anomalije i oštećenja); zatim će se predstaviti autor i sadržaj djela te pokušati utvrditi tko ga je prepisao i ukraasio (ili barem iznijeti pretpostavku o vremenu i mjestu njegova nastanka); na kraju će se pokušati nešto kazati o mogućem kontekstu njegova dospjeća u Split.

¹ Usp. <http://www.ilitornodeiclassici.it/ensu/index.php?type=page&p=home&lang=it> (pristupljeno 17. 2. 2020).

² Usp. <https://archivesetmanuscripts.bnf.fr/ark:/12148/cc79882m> (pristupljeno 17. 2. 2020).

³ Usp. Hermann Hagen, »Eine neue Handschrift von Benedictus de Accioltis' Geschichte des ersten Kreuzzuges«, *Vierteljahrsschrift für Kultur und Litteratur der Renaissance*, 1 (1886), 134–136.

⁴ Osim rukopisnih prijepisa o fortuni Accoltijeva djela svjedoči i šest tiskanih izdanja na latinskom (Venecija 1532, 1549, Basel 1544, Firenca 1623, Groningen 1731; kritičko izdanje u *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux*, V, Paris 1895, 525-620) i šest u prijevodima: talijanski prijevod Francesca Baldellija (*La guerra fatta da Christiani contra Barbari per la ricuperatione del sepolchro di Christo et della Giudea*, Venecija 1543, 1549, Firenze 1552) poslužio je Tassu kao potka za njegov *Oslobođeni Jeruzalem*; na njemački ga je preveo Heinrich von Eppendorff (*Die wunderbarliche Histori, von der Christen Außzug under Kaiser Heinrichen IV. zu des heiligen Lands*, Strassburg, 1551), a na grčki i francuski Yves Le Duchat (*Tou ierou polemou, on epolemesan oi phragkoi, kai oi alloi theopheleis christianoi, diegeseis tessares; Histoire de la guerre sancte, faite par les François et autres chrestiens, pour la délivrance de la Judée et du saint Sépuchre*, Paris 1620). Usp. Armando Petrucci, »Accolti, Benedetto, il Vecchio«, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 1 (1960) (internet, pristupljeno 17. 2. 2020); Antonio Musarra, »Appunti per una storia della storiografia sulle crociate in Italia«, u: *Gli Italiani e la Terrasanta, Atti del Seminario di Studio (Firenze, Istituto Italiano di Scienze Umane, 22 febbraio 2013)*, ur. A. Musarra, Firenze, SISMEL, 2014, XIII-XXXI (dostupno na: <http://www.academia.edu/12002913/> - pristupljeno 17. 2. 2020).

⁵ Usp. Hrvoje Morović, *Povijest biblioteka u gradu Splitu*, Zagreb, Društvo bibliotekara Hrvatske, 1971, dio I, 246.

2. Opis kodeksa

2.1. Opći pogled

Odmah na početku opisa valja napomenuti da se on odnosi na današnje stanje kodeksa, tj. na stanje nakon njegove restauracije 1998/99. godine u Središnjem laboratoriju za konzervaciju i restauraciju Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu. Kodeks je uvezan u kartonske korice obložene tamnocrvenom umjetnom kožom (235 x 140 x 35 mm). Sastoji se od sto ispisanih [i pet praznih] listova (223 x 135 mm) od vrlo fine, tanke pergamene. Obrojčani su grafitnom olovkom, arapskim brojkama u gornjem desnom kutu (folijacija je provedena prilikom restauracije).⁶ Na listovima se tek pod povećalom vide horizontalne linije ucrtane oštrim šiljkom, zahvaljujući kojima je pisar mogao pravilno organizirati svoj ispis. Doduše mjestimice je, posebno na uglovima oko stupca, golim okom vidljiv i dvostruki okvir suho utisnutih vertikalnih i horizontalnih crta u koji je smješten tekst. Svakako, stranice su organizirane iznimno pravilno: ispisane su jednostupačno, a na svakoj je 26 redaka. Stupac teksta ima dimenzije 165 x 90 mm; unutarnje margine imaju 25, a vanjske 20 mm; gornja 23, a donja 35 mm.

S obzirom na to da kodeks nije do nas došao u izvornom stanju, strukturu sveščića se rekonstruira na temelju određene pravilnosti pojavljivanja kustoda. U našem slučaju, u donjem desnom kutu lista *verso* ispisane su vertikalno prema dolje (ovdje označene podebljanim slogom): f. 7v-8: *fre-**quen*** → *quenter*; (f. 25v – nema teksta pa ni kustode) f. 35v: ***flandrie***; f. 45v: *accep-**tam** ul-ciscamur*; f. 55v: *ex-**cellant***; f. 65v: *conflu-**erent***; f. 75v: *munera ma-**gna** ip - gna ipsis ducibus*; f. 85v: *ferociter **iaculis** - iaculis aut sagittis*; f. 95v: *Postquam **Goffre** – Goffredus Hyerosolimas*). U sadašnjem stanju kodeks ima jedanaest kviniona.

2.2. Oštećenja

S obzirom na intenzitet tinte te svježinu boja inicijala reklo bi se da je kodeks u dobrom stanju. Međutim, čim ga se otvori, uočava se kako mu nedostaju početak i kraj, a tu su i druga oštećenja. Tragovi vlage vidljivi su na prva tri lista, a zatim od f. 75 do kraja. K tome od f. 80 do kraja kodeksa vlagom oštećeni dijelovi listova (oko 6 cm²), vjerojatno posve propali, pri restauraciji su obrezani te zamijenjeni dijelom od papira; taj oštećeni dio prema kraju kodeksa je sve veći (od f. 82 nedostaje oko 1/8 teksta, od f. 86 oko 1/4; od 97 oko 1/2).

Je li vlaga krivac i za najveće oštećenje (nedostatak početka i kraja) ne može se sa sigurnošću reći. Svakako, usporedbom ovog rukopisa s prvim tiskanim izda-

⁶ Posljednji označeni list nosi broj 100, s tim da je broj šest dvaput upotrijebljen, kao 6 i 6a; u tri je slučaja u donjem desnom kutu plavom kemijskom olovkom unesen ispravak: f. 29 > 30; 39 > 40; 80 > 81; između listova 8 i 9 umetnuta su tri lista papira, a između 25 i 26 jedan list.

njem⁷ i s prijepisom djela koji se čuva u Biblioteca Medicea Laurenziana u Firenci (BML)⁸ može se utvrditi količina teksta koji nedostaje. Prema tom izračunu na početku nedostaje dvanaest listova i na kraju četiri lista. K tome, između f. 8v i 9r nedostaje količina teksta jedne stranice (na tom je mjestu pri restauraciji umetnut prazan list), a između listova 16 i 17 te 25 i 26 nedostaje po jedan list.

Tekst na latinskom jeziku ispisan je smeđom tintom i humanističkim pismom. Teče neprekinuto, bez podjele na poglavlja i paragrafe; postoji jedino podjela na knjige. Ispisala ga je vješta ruka, s velikom pomnjom, pregledno i s obzirom na raspoloživi prostor prilično ekonomično. Naime, pokrate i ligature su rijetke, ali redci su ispunjeni do kraja. Pritom je upisivano onoliko slogova koliko je moglo stati da se postigne što bolje desno poravnanje stupca, a ostatak je nastavljan u novom retku ili čak na novoj stranici (npr. na f. 30v započeto »Baldui« završeno je s »no« na f. 31).

Budući da mu nedostaju početni i završni listovi, ovaj kodeks od formalnih elemenata nema naslova ni imena autora, kazala ni posvete, a ni kolofona. Ipak ima uredne najave, odnosno odjave četiriju knjiga, koliko ih i sadrži; ispisane su verzalom i crvenom tintom:

FINIT LIBER PRIMVS; INCIPIT SECVNDVS (f. 14v);

FINIS SECVNDI LIBRI (f. 39); TERTIVS LIBER INCIPIT (f. 39v);

FINIT LIBER TERTIVS; INCIPIT QVARTVS (f. 71).

2.3. Inicijali

Sačuvana su tri krasna višebojna inicijala s florealnim elementima (pretpostaviti je da su izvorno postojala još dva: jedan na početku posvete i drugi na početku Prve knjige). Osnova im je pretežito modri kvadrat koji se na lijevoj strani prema gore i dolje proteže u granu s katkad zatvorenom, a katkad otvorenom cvjetnom čaškom; dodani su i zlatni tučci oko kojih su ucrtani prašnici. Unutar kvadrata s lisnatim viticama loze u bijeloj boji (tzv. »bianchi girari«), s crvenim i zelenim poljima, zlatnom je bojom upisano početno slovo dotičnog paragrafa. No osim što su estetski doprinos inicijali su i funkcionalni znakovi, oni su međaši između pojedinih knjiga, tj. svaka nova knjiga započinje inicijalom. S obzirom na finoću pergamene, na pomnost i preciznost kojom je tekst ispisan te na ljepotu i svježinu inicijala može se zaključiti kako se radi o luksuznom izdanju.

⁷ *Benedicti de Acoltis Aretini De bello a Christianis contra barbaros gesto pro Christi sepulchro et Iudaea recuperandis lib. IIII*, Venetiis, per Bernardinum Venetum de Vitalibus, 1532 (<https://books.google.hr/books?id=DHIpjZpZDIoC&> - pristupljeno 1. 2. 2020).

⁸ Kodeks od 111 listova pergamene (195 x 275 mm) pod signaturom Plut. 54.6 u cijelosti je dostupan na: <http://mss.bmlonline.it/s.aspx?Id=AWOItoYI1A4r7GxMMQx&> (pristupljeno 1. II. 2020); autor ga je posvetio Pieru de' Mediciju.

2.4. Anomalije i posebnosti

Svaki je rukopisni kodeks unikat, ima posebna obilježja već pri izlasku iz pisarske radionice, a još više nakon višestoljetnog života. Pored nedostataka navedenih u odjeljku o oštećenjima rukopis koji razmatramo, ima još neke osobitosti koje mogu biti od pomoći pri utvrđivanju njegove filijacije. Uspoređen sa spomenutim firentinskim kodeksom BML Plut. 54.6, već na malenu uzorku očituje razlike npr. u pisanju toponima: *hystria* (19 v) : *hystria* (33v); *bythinia* (32v) : *bitinia* i *bythinia* (46r); *hyoppa* (77r) i *hioppa* (76v) : *hioppa* (86r); *appollonia* (76v) : *apolonia* (85v); *tyberiadis* (76v) i *thyberiadis* (77r) : *thiberiadis* i *tiberiadis* (86r); *ierosolima* i *hyerosolimę* (77r) : *hierosolima* (86r); *zofaniticham* (77r) : *zofaniticam* (86r); *nichopolis* (77r) : *nicopolis* (86v); *bethelem* (78rv) : *bethlem* (87v); *bachaneam* (77r) : *bacaneam* (86r); *atrabatam* (77r) : *atrabatham* (86r). K tome veznik redovito piše kao *et* umjesto ligature &. Dodatne su osobitosti splitskog rukopisa u odnosu na firentinski:

1) pogreške pri prepisivanju, npr.: *ereptos* (54v) : *erectos* (66v); *concilio*; *uerbiso opus esse* (55rv) : *consilio*; *uerbis opus esse* (67r); *sibi adesset* (74v) : *sibi esset* (84r); *ebaus* (77r) : *emaus* (86v); *obuiam* (82v) : *obuios* (91v); itd.

2) ispuštene riječi, npr.: *leuaque <constituit>*; *sagiptariis additis...* (26v-27r); *fugientium <uictor>* (61v); *ut si a terra <deficeret commeatus> mari ad castra deferretur...* (f. 71v); na f. 35 ispušten je toponim <Marsem>, a za nj je ostavljeno prazno mjesto; na početku f. 39 ispušten je tekst koji u firentinskom rukopisu zauzima šest i po redaka (51v-52r): (*commeatum dabunt <ad idemque regiones finitime ui aut metu compellentur. Eo quidem facilius quo quicquid roboris hostes habent, in antiochia est inclusum. Reliqua loca nuda pene presidio remanserunt. Et si hucusque uos profectos arma ipsa aluerunt, cur deinceps inopiam formidatis? An desicient nobis animi; an manus torpebunt;> an peiores in bello erimus quam ab initio fuimus*).

3) ponovljene ili dodane riječi, npr.: *sed de aris [de focus] ac focus, de uita et sanguine* (f. 22r); *in [in] Antiochia* (74rv) itd.

2.5. Naknadni zahvati i tragovi čitanja

Na f. 1 u gornjem lijevom kutu crvenom je tintom upisana signatura: M.169, a ispod nje grafitnom olovkom stara signatura: 18-275°. U vrhu stranice, također grafitnom olovkom, piše: »historija križarskih ratova«, a na dnu je žig: »Gradska knjižnica Split«. Nema tragova kasnijih intervencija drugih ruku osim što su kroz cijeli kodeks dijelovi teksta mjestimično istaknuti podcrtavanjem grafitnom olovkom ili su redci označeni vertikalnom crtom, a ponegdje znakom: >> (f. 12; 91v) i što je dodano nekoliko bilježaka: tako na margini f. 8v »Gottschalk« (uz podcrtano ime *Codescaus*); na margini f. 16r: »Zemun«; na vrhu f. 76v »bolje: Judee situs« (uz tekst *uisum est parum digredi ab inceptis paucisque Iudee situm*

quibusue circumscibitur locis absoluere). Međutim, sve su te intervencije iz novijeg vremena (19/20. st.).

3. Autor i sadržaj djela⁹

Benedetto Accolti Stariji (1415-1464) potomak je ugledne plemićke obitelji iz Arezza. U Firenci i Bologni studirao je i doktorirao građansko i crkveno pravo te u Firenci poučavao građansko pravo od 1435, čini se, sve do smrti (pa i nakon što je imenovan kancelarom Firentinske Republike 17. 4. 1458; na tom je položaju zamijenio dugogodišnjeg prijatelja Poggia Bracciolinija).

Više nego kao političar Accolti je poznat po svom književnom radu. Kao humanist bio je izvrstan poznavatelj latinske književnosti. Najstariji, mladenački pjesnički sastavci pisani su na talijanskom i ljubavnog su sadržaja, a kasniji više moralističkoga i religioznog (u čast Djevici Mariji). Kao pisac na latinskom posvetio se povijesti. Njegov *Dialogus de praestantia virorum sui aevi*, posvećen Cosimu de' Mediciju, a objavljen u Parmi 1689, nije povijesno djelo u pravom smislu riječi, nego više polemičko i apologetsko. U njemu autor nastupa kao protivnik kulta antike nastojeći pokazati da ljudi novijeg doba u svemu nadmašuju one koji su se istaknuli u antici – i s obzirom na ratničko umijeće, i na upravljanje javnim i privatnim poslovima, i na pjesništvo, govorništvo, pravnu znanost, slobodna umijeća i medicinu.¹⁰

⁹ Ovaj se prikaz oslanja na radove vrsna poznavatelja Accoltija i njegova djela Roberta Blacka (doktorirao je na temu: *Benedetto Accolti d'Arezzo, Florentine lawyer, humanist and chancellor* (dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/30695499.pdf> - pristupljeno 17. 2. 2020); *Benedetto Accolti and the Florentine Renaissance*, Cambridge University Press, 2002 (dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=61wNf7ZJhkcC&> - pristupljeno 17. 2. 2020); »Benedetto Accolti and the Beginnings of Humanist Historiography«, *The English Historical Review*, 96, num. 378 (1981), 36-58. O Accoltiju usp. i Giulio Negri, *Istoria degli scrittori Fiorentini...*, Bernardino Pomatelli, Ferrara, 1722, 89 (dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=urJUAAAAYAAJ&> - pristupljeno 17. 2. 2020); »Accolti (Benedetto)«, *The General Biographical Dictionary*, revised and enlarged by Alexander Chalmers, J. Nichols..., London, 1812, 93-94 (dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=TBVIAAAAMAAJ&pg=PA94&> - pristupljeno 17. 2. 2020).

¹⁰ Osnovna mu je teza: *vetustis seculis eiusmodi rerum non omnino palmam concedi oportere*. (*Dialogus de praestantia virorum sui aevi. Ex bibliotheca illustrissimi ac eruditissimi viri Antonii Magliabequii...*, Parmae, apud haeredes Mariae Vignae, 1692, 43-44). O Accoltijevu dijalogu usp. Riccardo Fubini, *L'umanesimo italiano e i suoi storici: origini rinascimentali, critica moderna*, Franco Angeli, Milano, 2001, 121 sl.; općenito za sličan odnos prema antici usp. Branko Jozić, »Dva lika Marka Marulića: dvostruki odnos prema antičkom naslijeđu«, *CM* 23 (2014), 206.

Nas ovdje zanima drugo Accoltijevo djelo, sadržano u našem rukopisnom kodeksu, tj. *De bello a Christianis contra barbaros gesto pro Christi sepulchro et Iudaea recuperandis libri IIII*. Napisao ga je 1464.¹¹ i posvetio Pieru de' Mediciju, čije zanimanje za povijest potvrđuje i broj svezaka u njegovoj knjižnici o povijesnim temama.¹²

Čak i prije pada Konstantinopola (1453) u humanističkoj književnosti nastao je oveći broj govora, poslanica, povijesti, pjesama i rasprava o sukobu križa i polumjeseca, pitanju koje osim kod izravno zainteresiranih i nije izazivalo veliko zanimanje. Nakon potpunog pada Istočnoga Rimskog Carstva prevladao je osjećaj zgroženosti jer je ga se vidjelo kao nesreću za cijeli kršćanski svijet.¹³ Stoga je razumljivo pojačano zanimanje humanista za Istok; sukob između kršćanstva i islama u Accoltijevo je vrijeme jedna od najvažnijih tema humanističke književnosti.¹⁴ Dobar dio te književne produkcije (brojni govori, poslanice, povijesti, pjesme i rasprave o srazu križa i polumjeseca) napisan je s izričitom ili implicitnom nakanom da suvremenike kršćane potakne da se pridruže križarskoj vojni protiv Osmanlija.

I Accolti piše svoju povijest Prvoga križarskog rata s namjerom da podupre napore oko pokretanja križarskoga pohoda u njegovo vrijeme.¹⁵ Kao da se u pozadini djela nalazila predodžba o »idealnoj« križarskoj vojni,¹⁶ koja može biti

¹¹ Budući da je posvećeno Pieru, a ne Cosimu de' Mediciju, koji je umro 1464., a iste je godine umro i Accolti, zaključuje se da je to godina njegova nastanka. Više o nastanku i fortuni djela v. Franco Cardini, »La crociata nel pensiero di Benedetto Accolti 'Il Vecchio'«, *Atti e memorie della Accademia Petrarca di lettere, arti e scienze*, n. s., 57 (1995), 293-299 (298).

¹² Dva inventara njegove osobne knjižnice mogu se naći u Francis Ames-Lewis, *The library and manuscripts of Piero di Cosimo de' Medici*, London-New York 1984. (inventar iz 1456, str. 384-385; inventar iz 1464, str. 403-404).

¹³ Doduše, vijest da je Konstantinopol pao u ruke Osmanlija neke je i obradovala, primjerice milanskog vojvodu Francesca Sforzu, a i neke u Firenci, jer je to značilo gubitak za Veneciju, s kojom su obje te komune tada bile u ratu. S druge strane, bio je to i gubitak za Genovu, s kojom je Firenca bila u savezu (usp. Ludovico Barone von Pastor, *Storia dei papi dalla fine del Medio evo*, Desclée & C. editori pontifici, Roma, 1931, I, 622-623).

¹⁴ R. Black, nav. dj. (10 / 2002, 226).

¹⁵ U zagovaranju vojne protiv Osmanlija Prvim se križarskim ratom prije Accoltija najviše poslužio Flavio Biondo (usp. R. Black, nav. dj., (10 / 2002), 239).

¹⁶ Uvjerenje o čistoći protagonista Prve vojne nazire se u govoru Pija II. na otvorenju Koncila u Mantovi (1459-1460): *O si adessent nunc Godfridus, Baldevinus, Eustachius, Hugo magnus, Boemundus, Tancredus, et alii viri fortes, qui quondam Hierosolymam per medias Turcorum acies penetrantes, armis recuperaverunt...* (*Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. J. D. Mansi, Tomus XXXII, Parisiis 1902, 220; usp. i Luigi Russo, »Re-inventare la crociata nel Quattrocento. Il De bello di Benedetto Accolti«, »*Quei maledetti Normanni*«. *Studi offerti a Errico Cuozzo*, ur. J.-M. Martin – R. Alaggio, Ariano Irpino - Napoli, 2016, 1041.

uzor budućim pohodima, a koji su se nametali kao nužni. Naime, nakon pada Konstantinopola, a time i Istočnoga Rimskog Carstva 1453, Istočna je Crkva bila u sve većim nevoljama; mletačka i đenovska trgovina trpjele su gubitke, a islamska je sila pod Mehmedom II. brzo i silovito jačala i napredovala prema Zapadu.

U posveti djela Accolti sam otkriva razlog koji ga je ponukao na pisanje o srednjovjekovnoj temi. Nezadovoljan je činjenicom što su vrline, život i pothvati slavnih pali u zaborav, a dužnost je dobra i zahvalna čovjeka hvaliti one koji su bili od koristi ljudskom rodu, na njih podsjećati i druge poticati da ih nasljeđuju. Po Accoltijevu mišljenju o pothvatima vrlih muževa koji su oslobodili Kristov grob i cijelu Judeju ima malo djela; osim toga, napisana su nespretno i bez ureda (*inepte scriptos absque ornatu orationis*) i zato su slabo poznata. K tome, dodaje, u naše vrijeme neprijatelji kršćanske vjere ne samo da drže Sveti grob nego su i silno proširili svoje carstvo. Zato je odlučio iznijeti na svjetlo događaje iz prvoga križarskog pohoda nadajući se da će svoje suvremenike potaknuti da slijede primjer ondašnjih junaka i dokinu tu opću sramotu, koja se u njegovo vrijeme znatno povećala.¹⁷

Da osnaži svoj poticaj, Accolti već na početku patetično oslikava svetogrđa na svetim mjestima i nevolje kršćana pod muslimanskom vlašću,¹⁸ a da ukaže kako je vojni pohod zadaća cijele Europe, malo kasnije navodi niz onodobnih vladara koji

¹⁷ *Quorum [tj. od prvih križara] si extaret memoria, si uirtus eorum, laus, nomen per ora hominum uolitare et sepe in libris legeretur, plurimi forsan cupidine laudis uel pudore adducti uel ob spem celestis felicitatis ad eandem uirtutem excitarentur delerentque communem labem, nostra etate maxime auctam, quod scilicet hostes Christi religionis non modo sepulchrum eius tenent sed longe ac late suum imperium extenderunt.* (BML, Plut. 54.6, f. 2r)

¹⁸ *Nil acerbius fuit bonis omnibus quam capi ab his Iudeam provinciam, templa locaque omnia profanari per que uersatus Christus fuerat, in quibus fecit prodigia maxima, uerbis edocuit ueritatem, totque infanda pro humana salute fuit passus, sepulchrum id nefarie pollui, quod eius corpus humatum texit, quo nullus est augustior locus, nullum in orbe fanum sanctius. Auxit quoque indignitatem rei barbarorum seuitia, per quos in ea provincia Christianum genus pene ad internitionem est redactum. Ita omnis crudelitatis, libidinis et inhumane superbie in eiusmodi homines editum est exemplum. Et qui superarunt ex cede homines, uel commigrarunt in alias terras uel qui remansere in isdem locis pene ut servi habebantur. Omnes uerborum rerumque contumelias ferentes, nemo eos colloquio, nemo aditu, nullus hospitio dignos putabat. Nec aliquis de iniuria conqueri, libere loqui aut hiscere audebat. Omnes egeni, afflicti, obsiti squalore ac sordibus, uitam ducebant ad solas erumnas reservatam. Par erat prorsus eorum conditio qui, amore in Deum commoti, ad habitandum in hec loca migrabant. Nil tamen cunctis erat acerbius quam cernere impuros homines Christianos ritus palam eludere, solemnibus sacris contemptim se immiscere, immani ferocia ilia turbare, sacerdotes iniuria contumelisque afficere, fana delubraque polluere aut evertere, nil sanctum illis, nil improfanum relinquere, non denique pati ut more Christiano sacra celebrarentur. Qui uero undique confluebant ut, uisitatis templis adoradoque numine, domos repeterent, licet placarent pecunia barbaros, qui tutum illis*

su se otputili u Svetu Zemlju.¹⁹ Svojim je djelom ujedno htio pokazati papinskom dvoru stav i zauzetost Firence u obrani kršćanstva. Naime, dok je Accolti pisao, Firenca je otvoreno podupirala križarski projekt Pija II.²⁰

U osnovi Accolti je napravio kolaž iz dostupnih mu vrela, ponajvećma iz djela *Chronicon* Vilima Tirskog (*Gulielmus de Tyro*, oko 1130 – 1186) i *Historia Iherosolimitana* Roberta iz Reimsa (*Robertus Monachus*, 1055 – 1122) te *Liber secretorum fidelium crucis* Marina Sanuda. Ima u njegovu djelu i činjeničnih previda i pogrešnih identifikacija plemića; no ni to kao ni činjenica da se radi o kompilaciji ne umanjuje mu vrijednost jer za humaniste je poznavanje općih mjesta bilo znak erudicije, a originalnost nije uvijek bila vrlina.²¹ U Prvoj knjizi piše o nastanku islamske religije, zatim o sudbonosnom koncilu u Clermontu i pozivu pape Urbana II. na vojnu te o odlasku križara. U drugoj opisuje dolazak križara u Konstantinopol, njihovo napredovanje kroz Malu Aziju i osvajanje Niceje. U trećoj se bavi opsadom i osvojenjem Antiohije te dolaskom hodočasnika pred Sveti Grad. Četvrta pripovijeda o osvajanju Jeruzalema i izboru Godefroya de Bouillona za kralja. Povijest zaključuje sažetim pregledom političkih zgoda u jeruzalemskom kraljevstvu dok ga nije ponovno osvojio Saladin 1187. godine.²²

4. Dodatna razmatranja

I nakon iznesenih podataka o samom rukopisu i njegovu sadržaju, uz naš kodeks i dalje je vezano dosta nepoznanica, i to ponajviše zbog činjenice da mu nedostaju početak i kraj. Pretpostaviti je, naime, da su se upravo na prvoj stranici, kao i na posljednjoj (u kolofonu), nalazili podatci o prepisivaču i godini dovr-

facerent iter darentque aditum ad sacras edes, tamen crebras iniurias tolerabant. (BML, Plut. 54.6, ff. 4v-5r)

¹⁹ *Quorum nobiliores hi fuerunt: Vgo, cognomine Magnus, Filippi, Gallie regis, frater, Robertus, Normandie prouincie dominus, Guiglielmus ex Britannia insula, maxime clarus ac domi potens, Stefanus, Carnutensium et Blesensium Gallorum princeps, Tholose comes Raimundus, Guarnerius, Gressis princeps, Baldoinus, Fenealti dominus, Bimontes Aurengie imperans, Stefanus, Albe Marchie regulus, Vgo, urbis Diui Pauli dominus, [Robertus] Flandriam regens, Goffredus, Lotteringie princeps, Eustachii filius, qui Bononie, que in Gallia est, imperium tenuit, uir bellica laude non solum etate sua ceteris prestans, sed inter priscos heroas numerandus (...). Venere cum eo Balduinus et Eustachius fratres, uiri fortissimi, quorum uirtus plurimum nostris in bello profuit.* (lib. I, cap. V; BML, Plut. 54.6, ff. 11v-12r)

²⁰ Usp. L. Russo, nav. dj. (17), 1044-1045.

²¹ Usp. R. Black, nav. dj. (10 / 2002), 201; o obilježjima humanističke historiografije usp. str. 315-317.

²² *Postquam bellum pro sepulchro Christi susceptum iam absolui, que scribenda reliqua censui, paucis uerbis referentur.* (BML, Plut. 54.6, f. 106r)

šetka, možda i *ex libris*, koji bi ukazivao na vlasnika, odnosno vlasnike kodeksa ili pružio kakav drugi podatak o njegovoj *fortuni*. Iako se ni vrijeme ni mjesto nastanka kodeksa ne mogu utvrditi sa sigurnošću, nešto se o tome ipak može reći, i to prije svega na temelju usporedbe s druga dva prijepisa istog Accoltijeva djela: s kodeksom koji se čuva u Biblioteca Medicea Laurenziana u Firenci (Plut. 54.6) i onim iz zbirke Burrus, koji se 2016. našao u ponudi aukcijske kuće Christie's, a od kojeg mi je bilo dostupno samo nekoliko stranica. Firentinski prijepis ugledna je stručnjakinja za rukopise Albinia Catherine de la Mare atribuirala Gherardu da Giovanni del Ciriagio,²³ a drugi, prema zapisu u kolofonu, potječe od ruke Pietra Cenninija, i nastao je 1464. godine (f. 118-119).²⁴

Splitski kodeks očituje sličnosti, ali i razlike u odnosu na oba spomenuta prijepisa. Po duktusu je sličniji firentinskom, tj. Gherardovu (usp. posve pravilno humanističko pismo s ravnim vertikalnim potezima); no u nekim se elementima od njega razlikuje, ponajprije granicama između knjiga: u Gherardovu Prva je najavljena (LIBER PRIM. INCIPIT - f. 3), ali nije objavljena; Druga nije ni najavljena ni objavljena, nego samo započinje inicijalom (f. 27v); samo je Treća knjiga najavljena i objavljena (INCIPIT LIBER TERTIVS - f. 52v; EXPLICIT LIBER TERTIVS - f. 80v); a Četvrta je samo najavljena (INCIPIT LIBER QVARTVS - f. 81r). K tome, inicijali su manje raskošni od onih u splitskom (na početku Četvrte

²³ Za obavijest zahvaljujem voditeljici zbirke rukopisa u Laurenziani Silviji Scipioni; usp. A. C. de la Mare, »New Research on Humanistic Scribes in Florence«, u: *Miniatura fiorentina del Rinascimento 1440-1525: un primo censimento*, ur. Annarosa Garzelli, Giunta regionale toscana, Firenca, 1985, I, 497. Gherardo da Giovanni del Ciriagio (1412/1413-1472) bio je *notarius* firentinske sinjorije, ali i prepisivač djela rimskih pisaca, kao i latinskih prijevoda grčkih klasika te djela nekih humanista; u njegovoj je *botteghi* bilo angažirano četrdeset pet prepisivača, a u kaligrafskom opremanju rukopisa za onodobne velikaše bibliofile surađivao je s drugima, među kojima i s firentinskim nakladnikom-knjižarom Vespasianom da Bisticijem. Usp. Maria Luisa Agati, *Il libro manoscritto*, »L'Erma« di Bretschneider, Roma, 2003, 394; Maurizio Moschella, »Gherardo del Ciriagio«, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 53 (2000) (internet, pristupljeno 17. 2. 2020).

²⁴ Usp. aukcijski opis: »Illuminated Manuscripts from the Collection of Maurice Burrus (1882-1959)«, dostupno na: <https://www.christies.com/lotfinder/books-manuscripts/benedictus-arretinus-5994376-details.aspx> (pristupljeno 17. 2. 2020). Piero Cennini (1444-1484) bio je sin glasovitoga firentinskog zlatara i tiskara Bernarda te prijatelj humanista Bartolomea della Fonte. Njegov filološki rad nije odveć značajan; međutim kao *scriba* prepisao je čitav niz tekstova klasičnih i humanističkih autora - za sebe, ali i za druge naručitelje, posebno one iz Ugarske, među kojima su bili inicijator i mecena korvinovskoga humanističkog kruga nadbiskup Ivan Vitez od Sredne i sam kralj Matija Korvin, poznat i kao bibliofil. Pripisuje mu se više od trideset kodeksa od kojih je prvi datiran 1460. (usp. A. C. de la Mare, nav. dj. (24), 445 & 526-529; Marco Palma, »Cennini, Piero«, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 23 (1979) (internet, pristupljeno 17. 2. 2020); Brian Jeffrey Maxson, *The Humanist World of Renaissance Florence*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, 74.

knjige inicijala i nema nego je za nj samo ostavljen prostor); kustode, koje pokazuju da se, kao i splitski, sastoji mahom od kviniona, pisane su vodoravno (f. 12v, 22v, 32v, 42v, 52v, 62v, 72v, 82v, 92v, 102v).

Po vidljivim pomoćnim crtama, kustodama pisanim vertikalno, dosljednim najavama i odjavama pojedinih knjiga (u oba slučaja pisanim verzalom i crvenom tintom) te inicijalima, raskošnijima od onih u firentinskom, splitski je kodeks nešto sličniji onom iz zbirke Burrus. Štoviše, po duktusu, tj. načinu pisanja slova, npr. izduženog *s*, *g*, *Q*, *q* s prekriženom donjom hastom, i po ukrasnim inicijalima vrlo je sličan jednom drugom Cenninijevu prijepisu.²⁵

Kako bilo, držim kako se može ustvrditi da je splitski kodeks nastao u Firenci. Toj pretpostavci govore u prilog i ukrasi inicijala: kvadratna plava podloga za početno slovo zlatne boje popunjena crvenim i zelenim poljima te isprepletana bijelim viticama; ona se na lijevoj strani proteže prema gore i dolje, a s njom i florealni bijeli dijelovi koji završavaju katkad zatvorenom, katkad otvorenom cvjetnom čaškom i tučkom zlatne boje. U splitskom kodeksu nalaze se svi ti elementi, tipični za onodobne firentinske iluminacije. Njihov se stil vezuje uz Francesca d'Antonija del Chierica (1433-1484), firentinskog zlatara i vrsnog iluminatora, koji se proslavio svojim minijaturama, pravim remek-djelima kojima je ukrašavao knjige za brojne svjetovne i crkvene velikaše.²⁶

5. Zaključak

Na temelju iznesenih uvida mogu se donijeti neki zaključci i pretpostavke. Tema Accoltijeva djela svakako je bila zanimljiva ljudima na ovom prostoru nad kojim se nadvila sjena Osmanskog Carstva (Bosna je bila zauzeta godinu dana prije njegova nastanka). No zasad ostaje nejasno za koga je splitski primjerak izrađen, u čijem je vlasništvu bio i kako je uopće prispio u Split. Doduše, između dviju jadranskih obala postojala je svakovrsna komunikacija unutar koje se odvijala i intelektualna razmjena – ne samo u humanizmu nego i tijekom kasnijih stoljeća,

²⁵ Riječ je o rukopisu Ciceronovih pisama (*Epistolae ad familiares*) koji se našao u ponudi aukcijske kuće Christaie's; pisara je identificirala Albinia C. de la Mare. Slike pet stranica kodeksa dostupne su na: <https://www.christies.com/lotfinder/Lot/cicero-marcus-tullius-epistolae-ad-familiares-in-6154519-details.aspx>.

²⁶ Uživao je toliki ugled da su njegove minijature postale i izvozno dobro, korišteno u diplomatske svrhe. Tako kad je 1461. Luj XI. okrunjen za francuskog kralja, Medici su na dar novom vladaru poslali *Životopis Karla Velikog* koji je napisao Donato Acciaiuoli, a minijaturama ukraasio Francesco d'Antonio (usp. Costanza Barbieri, »Francesco d'Antonio del Chierico (Cherico)«, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 49 (1997) (internet, pristupljeno 17. 2. 2020).

što je utoliko razumljivije kad se znade da je Dalmacija sve do 1797. bila dijelom Mletačke Republike.²⁷

Splitski iluminirani kodeks M 169 po svemu sudeći potječe iz Firence, iz druge polovice 15. stoljeća. Pravilnim kaligrafskim ispisom, inicijalima (raskošnije ornamentiranima od onih u firentinskom primjerku darovanu Pieru de' Mediciju) pokazuje odlike luksuznog izdanja. Takva prestižna knjiga sigurno je bila vlasništvo ugledne i imućne osobe.²⁸ Smije li se pomišljati da je bila u rukama nekoga iz Korvinova kruga? Svakako, više rukopisa iz *Bibliotheca Corviniana* iz tog razdoblja potječe iz Firence; imaju vrlo sličan ili čak isti duktus, te posebno dekorativne elemente kao i splitski.²⁹ Ili je u Split prispio nekim drugim putem? Nažalost, o tome ne znamo ništa.

Na očuvanje naše baštine, pa i one pisane, nepovoljno su utjecale razne povijesne nevolje (epidemije, zbog kojih su se palili fondovi, pljačke osvajača, krađe...). Unatoč tome dio tog blaga je sačuvan, posebno u samostanskim zbirka-ma. Ono je dragocjen svjedok kulturnog i umjetničkog života na ovom prostoru, i strpljivo čeka da ga se izvuče na svjetlo dana, obradi i primjereno vrednuje.

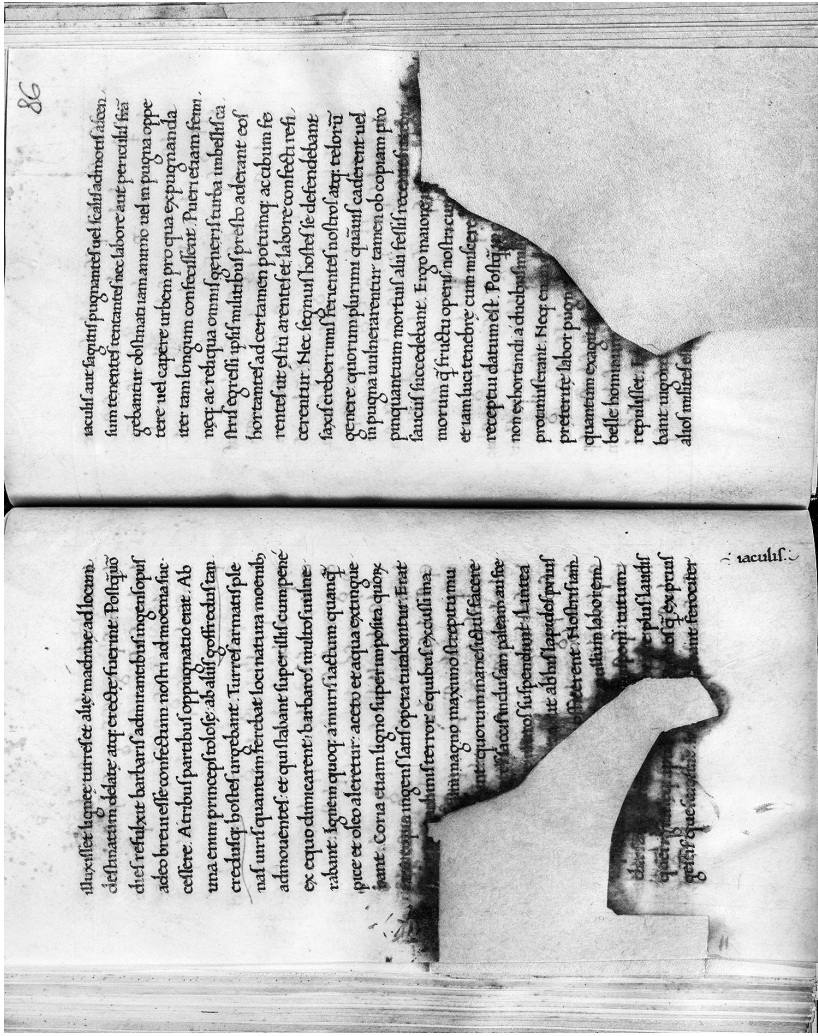
²⁷ Iz naših se krajeva odlazilo na Apeninski poluotok radi studija i raznih služba, ali i obrnuto: u naše su komune dolazili talijanski humanisti kao *magistri scholarum* ili obnašatelji raznih političkih i vojnih dužnosti. S njima su, dakako, putovale i knjige kao osobna prtljaga, ali i one izrađene po narudžbi kao prestižan dar. O tome kako je jedan rukopis iz Firence prispio u Split v. Bratislav Lučin, »Petronije na istočnoj obali Jadrana: *Codex Traguriensis* (Paris. lat. 7989) i hrvatski humanisti«, CM 23 (2014) 133-184. O cirkulaciji rukopisa između dviju jadranskih obala usp. i Darko Novaković, »Epistolarij nadbiskupa Maffea Vallaressa kao vrelo za povijest hrvatskoga humanizma«, CM XXI (2012), 2-24; Neven Jovanović, »Zadarski slon i komarac – polemika Nardina Celineja i Paladija Fuska iz 1513.«, CM XXIII (2014), 13-27.

²⁸ Vrsnoćom izrade humanistički su rukopisi oćaravali bibliofile i mecene. Kao luksuzna knjiga za nostalgicnu elitu, nepovjerljivu prema novinama, oni su preživjeli još neko vrijeme i nakon izuma tiska (usp. M. L. Agati, nav. dj. /24/, 394).

²⁹ Putanju jednog takvog kodeksa pokušao je rekonstruirati Jenő Berlász, »Hypothesen über die Wanderfahrt des Zagreber Corvin-Kodeks«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 35 (1981), 1-4, 19-35.

batam subsidium suis laborantibus mittens iubet
equitibus qui in cornibus erant: ut iis extensis
undiq; hostes circumdarent: quod erat per faci
le cum longe numero prestantent: misitq; ad eq
tes nuntios quos in siluis condiderat ut terga
hostium inuaderent: quorum acceptus a no
stris clamor impetusq; maxime fregit eorum
animos cum uix a fronte cornibusq; pugnan
tes iam sustinerent et sane in multis non equa
erat christianis pugna. Nam pauci multos ha
bebant hostes: et horum pars maxima ex equis
certabat nouo etiam preli genere nostris inco
gnito: cum modo agmine denso in hostem rue
rent: modo rari dispersiq; nunc uno in loco nūc
in alio dimicarent graues armis christianos selu
dentes. Accedebat preterea quod in uasta pla
nitie uagandi liberae potestatem habebant no
strosq; omni ex parte circumdandi ac dissipandi pro
tinus pedites quorum pars maior exercitus erat
qui haud parem cum ipsis in eo loco dimicatio
nem habebant. Ab una item parte dux unus
erat ac miles maxime fidens. Ab altera nemo
imperio precelebatur. Qui uō nobilitate aut pru
dentia pollebant munere ducum fungebant:
ideoq; non satis illis parebant milites nec ipsi
plerunq; in idem conueniebant: que res fre
quen

Slika 1. Benedicti de Acoltis Aretini *De bello contra barbaros a Christianis gesto...*, Sveučilišna knjižnica u Splitu, M 169, f. 7v (snimio Branko Bralić)

iaculis aut sagittis pugnantes uel scilicet ad mortem adven-
 sum tenentes remanentes nec labore aut periculo fati-
 gebantur: obliuati iam animo uel in pugna oppre-
 tere uel capere urbem pro qua expugnanda
 iter tam longum confecerant. Pueri etiam femi-
 neque ac reliqua omni generis turba uerbis et
 stridit egredi ipsi multos presto adstant eos
 hortantes ad certamen potumque accubum fe-
 rentes ut estu arentes et labore confecti resi-
 cerentur. Nec leuius hostes se defendebant
 facit creber uisus ferentes nostrorum atque reborum
 genere quorum plurimi quamuis caderent uel
 in pugna uulnerarentur tamen ob corpus pro
 pugnatum mortui alii fessis recedentes in
 faucibus succedebant. Ergo maioris
 mortuum et fructu operis nostrorum
 et iam lucitendone cum miscere
 receptum datum est. Postquam
 non exhortandi a duobus
 promissis erant. Nec enim
 preterite labor pugna
 quantum exacerbat
 belle hominum
 repulisset.
 hanc uocem
 alios milites et

illuxisset lignee turres et alie machine ad locum
 destinatum delatae atque erede fuerunt. Postquam
 dies resupat barbaris admirantibus ingeniosus
 adeo breuitate confectum nostri ad moenia fac-
 cessere. Attribus partibus oppugnatio erat. Ab
 una enim princeps tolise ab aliis gessit et fan-
 nal uiris quantum ferretur loci natuina moenibus
 ad mouentes et qui saluati super illis cum pen-
 rabant. Ignem quoque in uisum actum quamque
 ipice et oleo aleretur. aceto et aqua extingue-
 bant. Corna etiam ligno super impoita quorum
 hanc impu ingens facta operantur. Erant
 in ministerio equibus scudis ma-
 in magno maximo strepitu mu-
 nte quorum manes et facta
 in eo in ducum paleam aufer-
 re suscipiendunt. In terra
 ut ab his lapidos prius
 spectent. In horis iam
 in istam labor em-
 poqui turam
 plus laudis
 et ex pennis
 prestis que laudis
 ante ferociter

iaculis.

Slika 2. Benedicti de Acoltis Aretini *De bello contra barbaros a Christianis gesto...*, Sveučilišna knjižnica u Splitu, M 169, f. 85v-86r (snimio Branko Bralić)

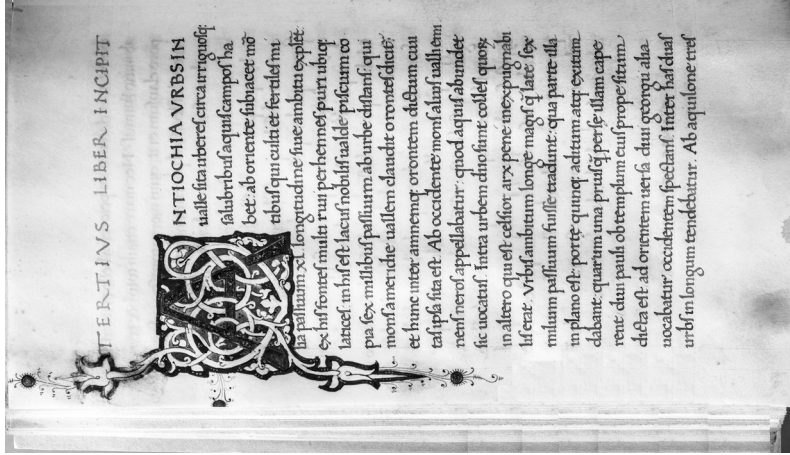
seriebant quod si imperator aduentu tot principū
anxius timent ne asia subacta cum eis postea foret
certandum grecum imperium affectantibus de
creuerat protinus eos cogere: ut quas caperent
de hoste prouincias tenere ab eo pollicerentur
atq; id ipsum iureiurando affirmarent. Et qm̄
ugo maxim regulerat frater: hunc precipue
suspectum habebat captumq; illum ad se addu
ci maxime letus audierat existimans reliquos de
siderio tanti uiri ad sibi parendum promores
fore. Copie tamen quas ugo duxerat: amice
hospitaliterq; suscepte sunt.

FINIT LIBER PRIMVS

INCIPIT SECVNDVS

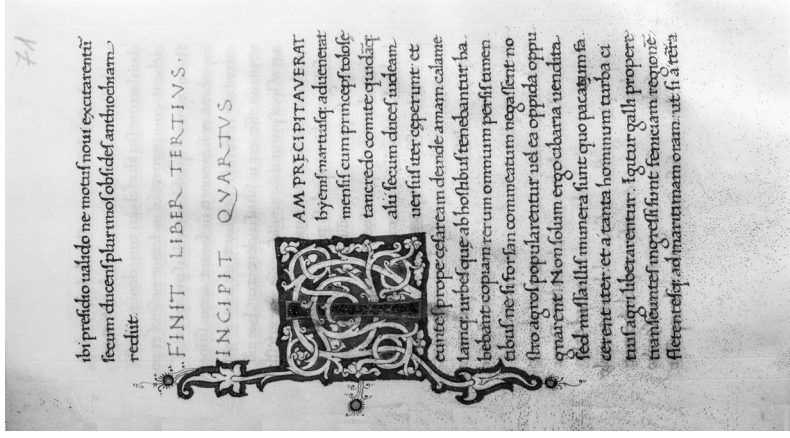
QUOD OFFREDVM DVCEM
profectioni studentem cau
se quedam morabantur
illa uō fuit precipua quod
longe maior uirorum ma
ior uirorum manus eum
secuta fuit ducem q̄ in fuissent qui hunc pre
gressos uario tempore secuti erant. Itaq; neces
se fuit non paruam partem estatis labi prius

Slika 3. Benedicti de Acoltis Aretini *De bello contra barbaros a Christianis gesto...*,
Sveučilišna knjižnica u Splitu, M 169, f. 14v (snimio Branko Bralić)

Slika 4. Benedicti de Acoltis Aretini

De bello contra barbaros a Christianis gesto...
 Sveučilišna knjižnica u Splitu, M 169, f. 39v (snimito Branko Bralić)

Slika 5. Benedicti de Acoltis Aretini

De bello contra barbaros a Christianis gesto...
 Sveučilišna knjižnica u Splitu, M 169, f. 71r (snimito Branko Bralić)